

Az amerikai vallások háttere

I. Az eljövendő események színterének megállapítása

Az Egyesült Államokban a tizenkilencik század első felében bekövetkezett fejlemények és e lázadó évtizedekből származó mozgalmak képviselik a kezdeti, de a múltbeli befolyások eredményét. Ezek elképzelhetetlenek, csaknem teljességgel lehetetlenek lettek volna az Amerika történelmének első két évszázadában, vagy bármikor az óvilági helyzetben. És a tizenkilencedik századi amerikai próféciaértelmezés jellegzetes áramlatai és ellenáramlatai csak az amerikai helyzet történelmi hátterének fényében érthetők meg.

Nagy vonalakban nyomon követünk az Észak-Amerikában kialakult bizonyos alapvető irányzatokat, gyarmatosító ősatyáink partraszállásától kezdve – egy pillantást vetve az óvilági körülmények előzményeire - és csak azután folytatjuk a tizenkilencedik század első felének sorsdöntő évtizedeivel,¹ – különleges kutatásunk célja, hogy felvázoljuk azon időszak prófécia magyarázatának fokozatos fejlődését.

II. „Bal oldali” és „Jobb oldali” protestantizmus

A protestáns reformáció előtt az állam és az egyház minden országban egyesítve volt a pápával elméletileg **(16)** és gyakran a gyakorlatban is, épp úgy volt a királyok ura, mint az egyház vezetője is. Az egyházi hittételektől való eltérés egyházi és polgári bűncselekmény volt, a megfelelő polgári büntetéseknek alávetve.

A reformáció – elsősorban lelki forradalom, bár rövidesen politikai elemek is átfűzik – csak egy olyan irányzat csúcsa volt, mely századok óta kiemelkedett az olyan „bal oldali” tiltakozó csoportok között, mint az ősi „eretnek” Waldensek, Lollardok és Csehek. Bizonyos értelemben azonban

Luther idejének reformációját egyfajta reakciót váltott ki, amely egyértelműen „jobb oldali” egyházakat eredményezett, amelyek valójában az egyház uralmát felcserélték az állam uralmával.²

A modern történészek gyakran tesznek különbséget „jobboldali” és „baloldali” protestantizmus között – bár e kifejezéseket más értelemben használják társadalmi és politikai értelemben, a modern szóhasználatban.³ A jobb-oldali csoport – az anglikán, református (kálvinista) és lutheránus – általában ragaszkodtak az állam és az egyház egységéhez, és jogosnak tartották a vallási kényszert. A vallásos „baloldaliakat” (az anabaptisták, quakerek, mennoniták és a német szakadárok általában) nagyjából úgy lehet meghatározni, mint azok, akik elutasították az állam és az egyház minden egyesülését, és hangsúlyozták a vallás benső, személyes jellegét. Ezek a csoportok a néptömegekből származtak, „általában baloldaliak voltak az egyházszervezet, a szentségek és a tantételek tekintetében is”, hajlottak a Szentírás szó szerinti értelmezésére, visszatértek az őskeresztény színvonalú tanításhoz és gyakorlathoz, hangoztatva a lelki újjászületés szükségességét (gyakran miszticizmushoz fordulva vagy akár a tökéletességhez). A próféciával és az ember végső sorsával foglalkoztak, mint ami magába foglalja „a közelgő isteni eseményeket, melyek szétzúzzák a történelem jelenlegi cselszövéseit”, vagy egy világ végét jelentő szerencsétlenséget.⁴

Érdemes odafigyelni arra, ahogyan Sweet találóan megjegyzi, hogy **(17)** egykor a baptisták, metodisták, tanítványok és quakerek voltak a bajkeverők, az akkori időben lévő „tekintélyes” egyházak, a kongregacionalisták, presbitériánusok és episcopálisok számára. Csak egy kicsit korábban, a reformáció idején, éppen ezek voltak a római egyházzal való szembefordulásuk következtében a bajkeverők.⁵ Gyorsan tekintsünk vissza egy kicsit korábbi alapelvekre, mely szerint az őskeresztény egyház hasonlóan egy bajkeverő csoport volt a zsidó egyház szemében a keresztény korszak kezdetén. Ez egy biztos tanács a kisebb csoportok kiértékelése szempontjáról. Ennyit a kifejezések meghatározásának módjáról.

Az amerikai vallásszabadság értékes áldását azon mag természetének tekinthetjük, melyet a századok során a vallásos haladó eretnekek és a reformáció előtti hősi „baloldaliak” küzdelme vetett el.⁶ A baloldali anabaptisták – akik olyan csoportoknak a lelki leszármazottai voltak, mint a waldensek, a kongregacionalisták, baptisták és quakerek közvetlen elődei – mind a mennoniták, mind a swenkefeldianusok, az állam és az egyház szétválasztását javasolták. És a korai angol baptisták egyértelmű Hitvallást tettek közzé, követelve az állam és az egyház szétválasztását.⁷

III. Államegyházak alkotják a „jobboldali” csoportot

1. AZ ÁLLAMEGYHÁZAK AZ ÓVILÁGBAN – Rómától való elválásakor az Anglikán Egyház nem volt protestáns; hanem egyszerűen a Római Katolikus Egyház „Angol kiadása”. A papi főhatalom törvényénél fogva a végső hatalmat egyszerűen átruházták a pápáról a királyra. De a katolikus szertartásokat és a dogmákat fokozatosan félretették és a liturgia szövegét angolra fordították. **(18)** Még a katolikus Mária uralmának üldözései sem ölték ki a protestáns nézeteket. Viszont ez a kálvinizmus bevezetését eredményezte Angliába és Skóciába, mikor a protestáns Erzsébet uralkodása alatt a száműzött papság Gefből visszatért. Kálvin nézete szerint egy „teljesen meghatározott és szent törvényrendszer és büntetésrendszer van az Isten által elrendelve, és az Ő papjai tartják fenn”, ez egy olyan Isten-uralkodó rendszert kívánt meg, ahol a kálvinista papok uralják a polgári hatóságokat és cenzúrázzák a magánerkölcsöket. Angliában a konzervatív angol-katolikus pártokat támogatta a trón, az egyre agresszívebb kálvinista puritán reformáló kisebbséggel szembeni küzdelemben, ahol a hatalmat a püspökökről a presbiterekre akarták átruházni.⁸ De a kálvinista erkölcsi hozzáállás és puitanizmus megjelenése idején befolyásolta az anglikán egyházat, és az jól megalapozódott Amerikában a gyarmati időkben.

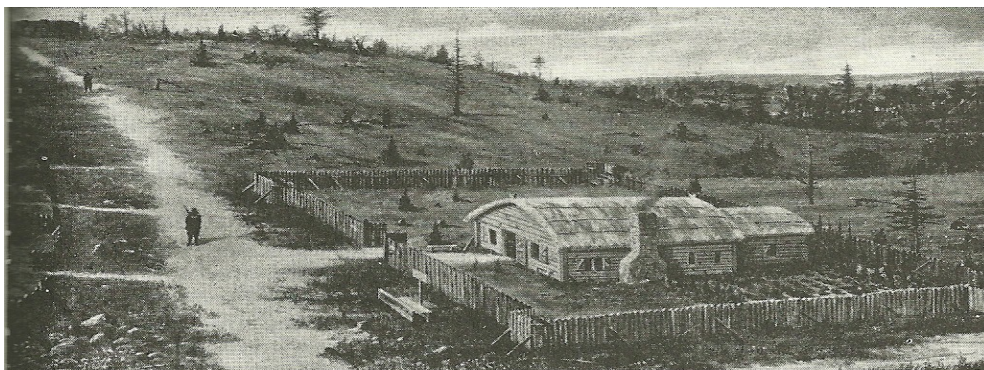
Ez alatt a „Brownisták” kifejlődtek – a függetlenek, szakadárok vagy kongregacionalisták –, akiknek ugyancsak mély befolyása volt az amerikai vallásos életre. Robert Brown, a kongregacionalisták alapítója nyíltan támogatta az anabaptistákat – „hogyan az egyháznak vissza kell térni az őskeresztény példához”, önálló gyülekezettel – és ez az állam és egyház szétválasztását is tűréssel támogatta. De a szakadárok „a legmerevebb inkvizíciós irányítást” gyakorolták az erkölcsön és a magaviseleten, mivel puritánok voltak. Az üldözés néhány csoportjukat Hollandiába űzte, és így lett később az új-angliai zarándokok⁹ „eredeti magva.”

2. ÁLLAMEGYHÁZAK A GYARMATI AMERIKÁBAN - Amerika a politikai, vallási, társadalmi és nemzetiségi eszmék és eszmények olvasztótégelyévé vált. De a vallásszabadságot nem mindenki hozta át az európai kolóniáktól. Épp ellenkezőleg, radikálisok és a konzervatívok egyaránt – bal-oldaliak és jobboldaliak – lényegében ugyanazt a felfogást hozták magukkal, Isten földi országát emberi és egyházi törekvés útján létrehozni.¹⁰

(19) Virginiában volt az első angol kolónia, az anglikán egyház volt a megalapozott vallás és az egységesség bizonyos mértékben érvényesült. A második település Plymouth, melyet szakadár zarándokok népesítettek be,

akik nem annyira volt eszményképe az állam és az egyház szétválasztása, akik az Isten imadására egyetlen helybeli egyházi közösségbe szerveződtek – ez egy alapvetően anabaptista felfogás.

A Massachusetts állambeli Öböl Település, melyet 1630 körül alapítottak, de nem a szakadárok, hanem a megalapított egyház puritán szárnyának tagjai, bár a kongregációs uralmat használták gyakorlati célokra. Úgy tűnt, hogy Massachusetts-ben Kálvin eszméi megvalósultak – a pápa és király Isten kegyelméből való uralkodását a papok és bírák Isten kegyelméből való uralkodása váltja fel. Plymouth zárandokai némileg mérsékeltebbek voltak, de Massachusetts öbölben a választónak egyháztagnak kell lennie, és hogy valaki azzá válhasson, azt a papnak meg kellett vizsgálni és ítéletet mondani felette.¹¹

Bradford kormányzó háza Plymouth-ban

Kezdetleges állapotok jellemezték az Új Világ telepesei életének kezdetét a szabadság földjén. Sokan hitték, hogy ez a „Pusztaság” egy része, vagy az Isten által készített „hely”, mint az üldözés előli menedék

1631-ben az újonnan érkezett Roger Williams – „a legmélyebben gondolkodó, akit Anglia adott az amerikai történelemnek” – **(20)** azzal támadta meg a Massachusetts öböl vezetőinek központi elvét, hogy az állam és egyház szétválasztásának anabaptista elvét követelte. Kénytelen volt menekülni, létrehozta Rhode Island-ot, az egyetlen telepet, ahol mindenkinek teljes vallásszabadságot biztosítottak, beleértve a quakert, a zsidót és a római katolikust is.¹²

Maryland volt az első település, ahol bevezették a „vallási türelmet” (nem teljes vallásszabadságot), politikaként. De a következők, Rhode Island, a quaker telepek, – Pennsylvania, New Jersey és Delaware – voltak a legliberálisabbak. Az összes vagyonos település vegyes népessége miatt liberális irányzatú volt. Valójában, a vallások ilyen sokszínűsége tette lehetővé az állam és

egyház szétválasztását és önálló megkülönböztető képességet adott az amerikai egyházi fejlődéshez.¹³

IV. A telepes gyülekezetek alkalmatlansága

Ebben az új országban, különösen a határ menti körülmények között, az egyház különböző okok miatt sohasem tartott lépést a lakossággal. Más országokból származó, eltérő vallási háttérrel rendelkező¹⁴, folyamatos kivándorlási hullámok voltak, mint ahogy Candler említi, határozott veszéllyel és erkölcsi veszélyekkel telt időszak volt ez azok számára, akik elszakadtak a megállapodott, éltető erőktől és régi korlátoktól. Az első gyarmatosítók különböző féltékeny gyarmatokra szakadtak, különböző vallási csoportok vezetésével, de legtöbb esetben uralkodó vallás nélkül. A háborúk és határállapotok nyomása alatt, az egyházak és lelki pásztorok kis létszáma miatt a vallásosság hanyatlott, a magatartás eldurvult, mértéktelenség és kicsapongás uralkodott. Ilyen súlyos volt a helyzet a gyarmati Amerikában a XVIII. század közepén bekövetkezett Nagy Ébredés előestéjén.¹⁵

Az ősi puritánok szilárd hitűek, erős meggyőződésűek és mély erkölcsi komolysággal rendelkeztek. De vallásos életüket **(21)** a kötelesség és félelem tiltó elvei irányították, és szélsőséges kálvinizmusuk gyakorlatilag megtagadta az ember szabad erkölcsi tevékenységét. Megpróbálták megtartani a következő nemzedékeket, ezért „félszövetséget” megtartó, megtéretlen tagok töltötték meg Új-Anglia templomait, melynek általános lelki és erkölcsi hanyatlás volt a természetes következménye.¹⁶

A gyarmatokon, ahol az Anglikán Egyház megalakult, ugyanazt a lelki hanyatlást kellett tapasztalni, mert a papok kinevezését a lelki képességek helyett politikai megfontolások irányították. Továbbá a telepesek többsége nem volt egyháztag. A *Mayflower* 101 utasa közül csak egy tucat volt egyháztag, vagy legalábbis vallotta magát kereszténynek. Sweet így foglalja össze a helyzetet:

„Új-Angliában volt legtöbb templommal rendelkező kolónia, és az egyháztagok aránya 1760-ban itt egy a nyolchoz volt. A középső kolóniákon, ahova a német és skót-ír bevándorlók nagyobb mértékben érkeztek, mint máshova, az egyházon kívüliek arányszám sokkal nagyobb volt, talán egy a tizenöt-tizennyolchoz. A déli kolóniákon az egyháztagok és az egyházon kívüliek arányszáma nem volt több, mint egy a húszhoz; a kolóniák összegét tekintve az arány egy a tizenkettőhöz volt..”¹⁷

V. A XVIII. század közepi „Nagy Ébredés”

Akkor, a XVIII. század közepén, az általánosan ismert lelki hanyatlás és erkölcsi lesüllyedés időszakát követően, az Isten iránti elkötelezettségtől lán-goló lelkű férfiak rendkívüli erőfeszítéseket tettek, hogy embertársaikkal el-fogadtassák a krisztusi evangélium hívását. Ilyen vallási megújulások inkább az egyén megmentését hangsúlyozták, mint a társadalmi, politikai és gazdasági szükségleteket. Azt mondták, hogy a mozgó társadalom valójában mindig egy önérdekű (individualista) társadalom; a megállapodott közösségek hajlamosak az intézményesített vallásosságra.

(22) Az ébredés először a középső kolóniákban kezdődött, és csatlakozott Jonathan Edwards Új-Anglia-i ébredéséhez, mely egy Northamptoni kis faluból indult el. Annyira terjedt, hogy az összes északi telepes területétől délig és a tengerparttól a település legszélső határáig mindenki érezte erejét. Edwards, a nagy ébredés legnagyobb hittudósa hatalmas erővel hirdette a hit általi megigazulást, bár néhány prédikációja borzalmas volt, mint pl.: „A bűnösök a haragvó Isten kezei között”. Szörnyűnek tűnne ma egy ilyen prédikáció, mégis segített megállítani annak a korszaknak a lazaságát és vallásos közömbösségét. Az újjászületés ezen lelkületére mutattak példát az olyan prédikátorok, mint Prelinghuysen, Blair és Tennent (a híres pennsylvaniai Neshaminy Kollégium alapítója) és mások.¹⁸

A nagy amerikai ébredés támogatóinak legkiemelkedőbb egyénisége a meggyőző beszédű anglikán George Whitefield (1714-1770), a Nagy-Britan-nia-i evangélikus (Wesley-féle) ébredés lelkésze volt. A nagy brit megújulás John és Charles Wesley alatt nemcsak a deizmus veszélyét hárította el és alapította meg egy nagy felekezetet, hanem a az anglikán egyházhoz nem ra-gaszkodó csoportokban is új életet sürgetett. Az anglikánok a Wesley mozga-lomból merítették azt a lelki serkentést, mely később megalapította a traktát-, a misszió és Biblia társaságokat, valamint a vasárnapi iskolát, mely később a közoktatás kezdetének az alapja lett.

Míg az óvilági megújulás túlnyomóan arminianus-jellegű volt, a Nagy Amerikai Ébredés határozottan kálvinista, bár metodista elveket is magába-foglalt. Whitefield maga ugyan kálvinista volt, de nem hirdette nyíltan kálvi-nizmusát. Inkább hangsúlyozta a „hit általi megigazulás és újjászületés tapasztalatát, és szabad választási lehetőséget hagyott az embereknek a meg-váltó kegyelem megtapasztalására.”¹⁹ Ha nyíltan Wesley-féle arianizmust hirdette volna, vitát váltott volna ki, és meggátolta volna az egységet. Ezért a kettő közé ékelte üzenetét, hogy felhívását a legszélesebb körben fogadják.

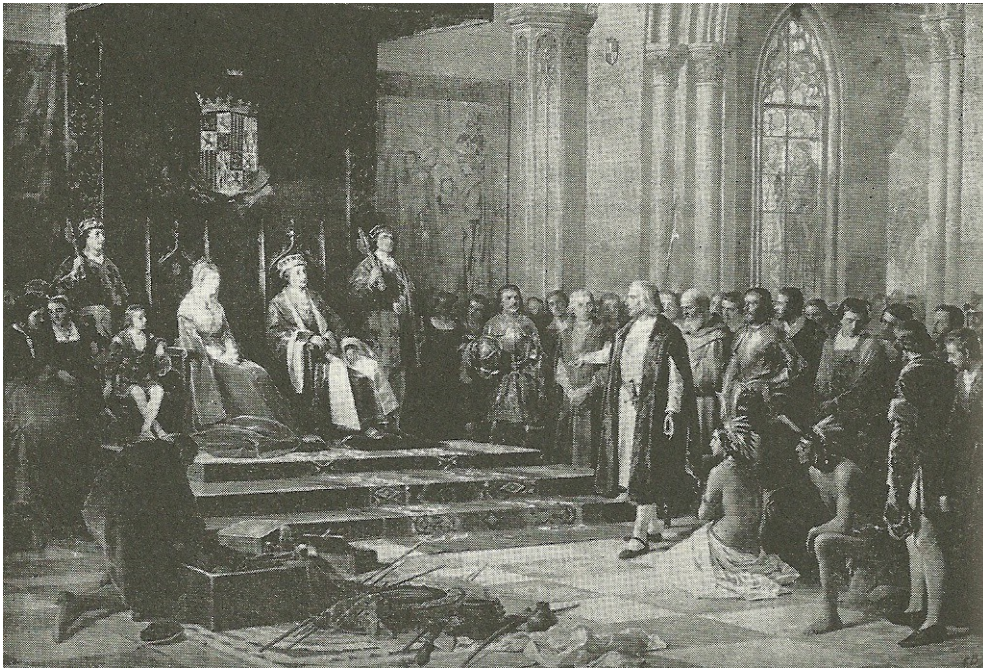
Gyakran hivatkozott prédikációiban a feltámadásra, Krisztus második eljövételére és a bekövetkező ítéletre. **(23)** Továbbá ennek az időszaknak (1740) feléledő lelkesedése, melyet „részben azzal a széles körben elterjedt hiedelmekkel hoztak létre, hogy az ezer év közvetlen közelségét előrevetítette az a példátlan mozgalom”, ami Edward és számos követője által támogatott nézet volt.²⁰

A Georgiába meghívott Wesley-fivérek, akik ezen a vidéken tartózkodtak, Whitefieldhez hasonlóan egyre nagyobb sikerrel prédikáltak Philadelphiában, New-Yorkban, Charlestonban, Bostonban és más központokban, mialatt szolgálatukkal az emberek sokaságát hívták vissza Istenhez. Részben az érzelmi túlkapások miatt, részben az utána következő körülmények következtében, a vallásos megélnéklés nem bizonyult állandónak és hittudományi viták következtek. A különböző felekezetek megosztottak a megtértek aratásán, de az ébredés magával hozta a presbiteriánusok ideiglenes „Új Oldal”– „Régi Oldal” megosztását. Az új-angliai kongregacionalisták körében pedig a kálvinizmus és arianizmus közötti állandó vita végül is az unitáriusok maradandó szakadáshoz vezetett.

Mindazonáltal a Nagy Ébredésnek sok pozitív eredménye is volt. Ezek számára újra élővé tette a vallást, a határterületek vallástalansága és a behozott racionalizmus elleni küzdelem jelentős mellékterméket is produkált. Közvetett módon támogatta az egyenlő szabadságot minden vallásos ember számára; ösztönözte a nevelést, a missziót, a társadalmi tudatot, az emberséget és „olyan mozgalmakat indított útjukra, melyeknek az amerikai életre kiható jó befolyását felmérni sem tudjuk”.²¹

VI. Amerika megvalósítja az egyház és az állam különválasztását.

Igaz, amit mondanak, hogy a keresztény egyház egész történelmében két mélyreható változás vagy forradalom volt: „*első*, az egyház változása” negyedik században, **(24)** egy olyan önkéntes társadalomból, melynek tagsága csak a saját választása szerint volt tagja egy olyan társadalomnak, amely szükségszerűen egybeesik a polgári közösséggel, és rendelkezik azzal a hatalommal, mely a polgári közösség minden tagjának beilleszkedését magába foglalja; a *második*, amikor ez a helyzet a visszájára fordult”, vagyis visszatérés a rábeszélésre - ezt a második fordulatot Amerikában a XVIII. században valósították meg.²² Sydney E. Mead lényegében négy kulcsfontosságú tényezőt sorol fel, melyek összefüggésben vannak a „változás” létrehozásával:²³

COLUMBUS BESZÁMOLÓJA FERDINÁND ÉS ISABELLA ELŐTT

Beszámol az „Indiákra” tett első utazása alatt tapasztalt gondviselésről, az Isten küldöttének tekintette magát, hogy a világnak hirdesse az Evangéliumot az idők vége előtt.

Először, egyetlen „jobb-oldali” egyház sem tudott uralkodó többségre jutni az amerikai telepesek között. „Az Alkotmányozó Egyezmény (1787) **(25)** idején világossá vált számukra, hogy a nemzeti szabadságot megszerzésének egyetlen módja az volt, hogy minden számára biztosítsák azt”; így „ezek a csoportok lemondtak egymásról”.²⁴ És az Új Világ óriási földrajzi kiterjedése lehetetlenné tette a hatékony üldözést.

Másodszor, a XVIII. századi Nagy Ébredés alatt és után a baloldali tagság megnövekedett és a hangsúly eltolódott az intellektuális meggyőződésről a személyes vallásos tapasztalatokra, az Istennek a közösség feletti szuverén uralmáról, az Istennek az emberi szívben való szuverén uralmára.²⁵

Harmadszor, a racionalizmus ebben az időben átítatta az értelmiségi osztályokat. Polgári vezetők, mint Franklin, Jefferson és Medison – nagyrészt deisták – a vallási szabadságot támogatták azon az elven:

„hogy a vallás vagy kötelesség, amivel Teremtőnknek tartozunk, és e kötelességünk véghezvitelét csak ok és meggyőződés irányíthatja, nem kényszer vagy erőszak; ezért minden ember egyformán jogosult a vallás szabad gyakorlása, a lelkiismeret parancsa szerint”.²⁶

Mind a deisták, mind a „jobb oldali” evangélikusok úgy tekintették a vallást, mint az Istennel való személyes egyéni kapcsolatot, és az egyházat, mint egy „önkéntes társulatot”.²⁷ A állam és az egyház különválasztására és az összes vallási csoport törvény előtti egyenlőségére irányuló pozitív mozgalom – ezért lényegében a nagy bal oldali protestáns csoportok, különösen a baptisták és quakerek közös vezetőinek együttes tevékenységéből eredt.²⁸

Negyedszer, első ízben fordult elő, hogy polgári államnak egy olyan csoportjára találtak, ahol a nagy többség – 90 %, Garison szerint – **(26)** vallási hovatartozás nélkül volt,²⁹ mégis nagyban befolyásolták őket az uralkodó ajtatoskodó baloldal és az racionális nézetek, valamint a széleskörben elterjedt papságellenes érzések. És bár a vallásszabadságról szóló Szövetségi nyilatkozat nem szüntette meg automatikusan az állami egyházi intézményeket az Államokban, teljes vallásszabadságot valósítottak meg minden Államban, a demokratikus vallási türelm és a „szektás” csoportok növekedése révén, melyek együttesen egyértelműen meghaladták a megalapozott intézményeket.³⁰

Az 1775-től 1800-ig tartó rövid átmeneti időszak alatt a Függetlenségi Nyilatkozat, a sikeres forradalom, a Szövetségi törvények és az új Alkotmány megszilárdulása következtében, a hosszú évek óta tartó kapcsolatokat megszakították az európai anyaegyházakkal, és létrehozták a nemzeti vallásszabadságot ezzel az amerikai különleges jelleggel – hogy egy sor különféle és független egyház vagy felekezet egyaránt tiltakozott és egyaránt független volt az állam támogatásától és ellenőrzésétől. Ezt követte a századfordulón a Nagy Ébredés, és sok új irányzat és fejlemény az új nemzeten, mely megmutatja ennek a kritikus korszaknak a jelentőségét Amerika ügyeiben.

Mint Mead összefoglalja, „a gyarmati időszak alatt számos vallási csoport, melyek Európából áttelepültek, arra törekedett, hogy az európai vallásos mintákat Amerikában meghonosítsák.”³¹ De ezek az egyöntetűségekre törekvő óvilági minták végső soron egymás után omlottak össze a sorozatosan fellépő vallási *türelem*, vallási *szabadságtól*, és végül is az egyház és állam különválásához, és az összes vallási csoport egyenlő és önálló megalapozásához vezetett.. A jobb-oldali egyházi csoportok rovására, a „szekta” típusú bal-oldali egyházi csoportok növekedtek és a „kegyedő-evangélikus-ébredő” irányzatok uralkodtak.. Helyesen jegyzi meg Latourette:

„Az Egyesült Államokban létrejött kereszténység egyedülálló volt. **(27)** Olyan sajátos jellemvonásokat mutatott be, melyek különböztek más országok kereszténységétől.”³²

A XVIII. század végét és a XIX. század elejét a szabad amerikai felekezetek felemelkedése, a Nagy Ébredés kezdete és a baloldali protestántizmus győzelme jellemezte a leleplezett „francia hitetlenséget” vallás elleni küzdelemében.³⁴

VII. Kettős lázadás a kálvinizmus ellen

Az uralkodó „ortodox” kálvinizmustól, két gyökeresen eltérő irányzat lépett előtérbe a XVIII. század vége felé – a deizmus³⁵ és arminianizmus.³⁶

1. A DEIZMUS ÉS AZ EMBERI JOGOK - A deizmus a racionalizmus „természeti vallás” fogalmából suármazott és párhuzamba állította Locke filozófiáját az ember természeti jogaival. A forradalom előtti angol forrásokból, és különösen a háború alatt és után a franciák iránti csodálat miatt vált a deizmus népszerűvé az új amerikai demokráciában. Ez különösen az egyház nélküli határvidékeken virágzott. A francia forradalom túlkapásait népszerűen a deizmus elkerülhetetlen gyümölcsének tekintették.³⁷ A helyzet megérett a bekövetkező fejleményekre.

Ethan Allen és Thomas Peine kiadványai, a deisztikus társaságok és az egyházellenes mozgalmak felemelkedése megadták a jelet Timothy Dwight-nak és a kinyilatkoztatott vallás többi védelmezőjének, hogy támadást indítsanak a „francia hitetlenség” ellen.³⁸ A Nagy Ébredés már megmutatta **(28)** a lakosság elérésének és megmozgatásának hatásos módszereit, és rövidesen a deizmus és „francia hitetlenség” gyakorlatilag eltűntek az ébredés óriási hullámaiban.³⁹

És mindezek mellett ne feledjük, hogy a bibliai próféciaák központi helyet foglalnak el; kiváló vallási vezetők hosszú sora – amint látni fogjuk - az ihletettség egyik legfőbb bizonyítékának, valamint a közvetlen közeli időre adott csalhatatlan világosságnak, és azoknak végső eredményének, és a hitetlenség elleni legfontosabb fegyvernek tekintette.

2. AZ ARMINIANIZMUS FELLÁZAD A KÁLVINIZMUS ELLEN – Azonban sokkal fontosabb az amerikai egyház deizmusból származó fejlődésénél az arminianizmus forradalma.⁴⁰ Hasonlóan a deizmushoz, részben Angliából hozták be, ez mégis tiltakozás volt az eredeti amerikai kálvinizmus ellen, és az amerikai demokrácia megszépítette azt. A kálvinisták, kik a tanbeli apró részletek végtelen érveléseik miatt elmérgesítették a helyzetet, félretették jelenlegi főbb nézetbeli különbözőségeiket, hogy egy szilárd harcvonalat képezzenek nemcsak a deizmussal szemben, hanem az egyházon belül növekvő arminián veszéllyel szemben is.

Az armimianizmus lényegében azt tanítja, hogy Isten felsőbbbsége az ember szabad akaratának függvénye, melyet önként adott az embernek és ezért az egyénre helyezi azt a felelősséget, hogy a bűneiért és döntéseiért elfogadja-e a megváltást. Ez arra kényszerítette a kálvinistákat, hogy **(29)** ezt válaszolják meg és módosítsák saját tanításuk állításait. És sok kálvinista megújuló, aki az embereket önkéntes határozatra szólította föl, ezen a ponton az arminianizmus gyanújába keveredett. Az amerikai kálvinizmust nemcsak a metodista evangélium hangsúlyozásával, hanem az új-angliai unitárius szakadás szabadelvű felfogása is támadták.

VIII. Új amerikai arminiánus felekezetek

1. AZ UNITÁRIUS VITA LÉNYEGE - A Nagy Ébredés és a Nagy Megújulás közötti viszonylagos közömbösség idején, az amerikai unitarianizmus lassan fejlődött a kongregacionalisták szabadelvű szárnyaként, vezetőit a bennszülfölt és megújulás-ellenes intellektualizmusból, az angol szabadelvű és ariánus-arminiánus irodalom teológiájából, valamint a bostoni kultúra, jólét és a világkereskedelem könnyű optimizmusából vonta ki.⁴¹ A keleti Új-Anglia közvetlen kapcsolata az Óvilággal lehetővé tette az arminianizmus és „szabadelvű hittudomány” számára, hogy jobban gyökeret verjenek e térségben.

Unitárius vezetők, mint pl. William E. Channing, hangsúlyozták „Isten szerető jóságát, az ember nemességét és a vallási élet örömét”.⁴³ Kerülték Joseph Priestley-t, az Angliából száműzött radikális unitáriust; tagadták az angol unitarizmust, és elfogadták a nevet, ami pusztán csak a Szentháromság hagyományos tanításában való hitetlenségüket fejezte ki, mivel nem annyira alapvető hitelv, mint ahogy általában az angliai idősorokban értették, hogy Krisztus csak ember volt. Azonban az új-angliai unitáriusok és az ortodox kongregációsok szétváltak az egyházi tulajdon feletti jogi harcok után. Az unitáriusok több mint 100 templomot szereztek Új-Anglia keleti részén, **(30)** ahol a lakosság legsikeresebb és legműveltebb része lakott.

Először az unitáriusok csak az arianizmushoz fordultak, „mely nem csökkentette az ő (Krisztus) megjelenésében való magától értetődő hitüket, vagy isteni jelleme szépségének és dicsőségének elismerését”.⁴⁴ De a radikalizmus egy későbbi szakasza behozta azt az új elméletet, hogy a lelki üzenet „befelet” szól és nem kifelet, „egyenesen az ember lelkéhez” szól, és nem egy személy vagy egy könyv közvetítésével.⁴⁵ Bár a véleménynyilvánítás minden árnyalatát elviselte, azonban az unitárius egyház messze túlmutatott Channing idejének liberalizmusán. A természetfeletti üzenet helyét elfoglaló emberi hangsúly az unitárius lelkesedést és eszményképet hamarosan

emberbaráti intézményekbe öntötte. A transcendentalizmus eszmék, melyeket a legismertebb New-England-i irodalmi fényforrások világítottak meg, unitárius eredetűek voltak.

2. HÁROM ÚJ-ANGLIAI MOZGALOM KELETKEZÉSE - Az amerikai forradalmat követően, míg az unitárius viták még mindig csak elméleti jellegűek maradtak, nem pedig cselekvés, három kisebb arminiánus mozgalom keletkezett, akik megtámadták a kálvinizmust. Ezek az új-angliai ortodox egyházakból váltak ki, és hamarosan szektákká alakultak – az univerzalisták, a szabad akaratot hirdető baptisták, és a „keresztények”.⁴⁶ E Nagy Megújulás hitbeli szakadásokat eredményezett, amelyek új felekezeteket hoztak létre, mint pl. a Cumbland-i presbiteriánusokat, valamint a „keresztények” nyugati csoportját, - és később a tanítványokat.⁴⁷ Az univerzalisták, akik visszautasították a kálvinisták „korlátozott engesztelésre” (csak a kiválasztottak számára) vonatkozó nézetét, és „általános engesztelésüket”, az általános megváltás szélsőséges elméletét fogadták el; később az unitáriusokkal azonosultak.⁴⁸ A szabad akaratot hirdető baptisták,⁴⁹ **(31)** akik a kálvinista baptistákból váltak ki összeegyeztethetetlen hittételi különbségek miatt, a XIX. század kezdetén gyorsan szaporodtak.

3. A „KERESZTÉNYEK” ÁLLÁSPONTJAI - A harmadik csoport a „keresztények” vagy keresztény kapcsolatok, akik megpróbálták véget vetni minden felekezeti és vallási különbségnek, kis magyarázatra szorúlnak, mert gyakran összetévesztik őket a későbbi és nagyobb létszámú Krisztus tanítványaival. A három szakadár csoport egybeolvadásából alakultak ki.⁵⁰

A kálvinista hitvallás szerinti korlátozások elleni lázadásból keletkeztek, és ragaszkodtak a keresztény jellemhez, mint a közösség egyetlen feltételéhez, egyetlen hittételük „a Biblia egyszerű nyelvezete és megértése az átlagos felfogás szerint, mind jelentés mind magyarázat tekintetében.” Egy tag hihetően kijelenthette magáról, hogy ő nem unitárius, sem trinitárius, sem ariánus, sem socianista, hanem egyszerű keresztény.⁵¹ Így, bár különböző nézetet vallottak, az antikálvinista keresztények könnyen beleestek a Szentháromság-ellenes besorolásba, mivel nem voltak hajlandók azonosulni olyan „metafizikai” (okkult jelenségekkel való foglalkozás) teológiai kifejezéssel, mely nem található **(32)** a Bibliában.⁵² „Csak a Biblia” volt a jelszavuk. Moorill így fejezi ki:

„Soha, egy pillanatra föl nem adták a Bibliát, sem annak egyszerű, közvetlen használatát. Akik 'unitáriusoknak' és más bántó nevekkkel illették a keresztényeket, azok nem értették álláspontjukat és félreértették szándékukat. Az igazi vallásszabadság elkerüli az összes teológiai dogmatizmust. Szabadság és ébredés mindig is jellemezte a keresztényeket. Nyájukhoz mindenféle felfogású és mély meggyőződésű ember tartozott, de közös megegyezéssel félretették önérdekű véleményeiket és megosztó tantételeiket a gyakorlati

kereszténység támogatása, egyszerű bibliai tanítás és az embereknek Krisztushoz való vezetése érdekében.”⁵³

4. A KÁLVINIZMUS PROBLÉMÁI ÚJ NYUGATON – Mint sokan gondolták, a határmenti körülmények a kongregacionalistákénál egységesebb szervezetet tettek szükségessé. Ezért 1801 és 1837 között a presbiteriánusok és a Szent-háromságban hívő kongregacionalisták kipróbálták az „Egység Tervét”. A presbiteriánusoknak nagyobb hasznuk volt ebből. De nem egyeztek bele, hogy az eleve elrendelés, az eredendő bűn és a választás tantételeit, vagy a teljesen hivatalos oktatás nélküli lelkészek alkalmazását alávéssék az ébredésnek. Ehelyett inkább megadták magukat, és lehetővé tették a Chumberland Presbiteriánus Egyház számára, hogy⁵⁴ kifejlődjék és átvegye Kentucky legígéretesebb nyugati területét. Az egyházi kísérleteket - mint pl. Albert Barnes, Ada Mahan és Lyman Beecher híres esetei a 1830-as években – a konzervatív „Régi Iskola” és a haladó szellemű „Új Iskola” közötti szakadás követte, és az energiát, amit növekedésre használhattak volna, dogmai vitákra pazarolták. Így a metodisták, baptisták, majd a tanítványok határozottan vezető szerepet töltöttek be új Nyugaton.⁵⁵

5. ELŐRETÖR A HÁROM NAGY HATÁRMENTI SZEKTA - A nyugati határvidéken – a hegyekben és az Ohio-Missisipi völgyében **(33)** – három baloldali csoport vette át a vezetést. Ezek közül a legsikeresebbek az arminiánus metodisták voltak, akik 1784-ben szerveződtek meg, Francis Asbury-val, Amerika első püspökével. Az „eredendő erkölcsi tisztaságot” hangsúlyozták inkább, - mondja Bates - mint az „eredendő bűnt”, és állították, hogy az embernek hatalma van az Isten segítő kegyelmével megmenekülni a bűnbeesés következményeitől, és elkerülni az örök büntetést. Nemcsak a „választottaknak” tárták ki a menny kapuját, hanem mindenkinek, aki igazán be akar lépni. És úgy hitték, hogy ebben az életben elnyerheti az ember az „üdvösség bizonyosságát”, a két lépést vagy a két fejlődési fokozatot, ez pedig „a megigazulás” és „a megszentelődés”. Időközben a baptisták, kongregacionalisták és az unitáriusok Új-Anglia ellenőrzéséért harcoltak, és a presbiteriánusok megtartották Pennsylvaniát. De a waldensek és wyclifiták által sikeresen használt és a metodisták által újjáélesztett vándorlelkész-módszert alkalmazták, mert legjobban ez felelt meg a határvidék szükségleteinek. Harminc éven át, bátor, kitartó, körutazó lelkészek lóháton, mint pl. Peter Cartwright, „vitték a megváltás üzenetét” a nyugati vadonba.⁵⁶ És a tábori összejövetelt metodista intézménynek tekintették.

Hasonlóképpen mentek nyugatra és északra – a „kemény vonalas” és „lágý vonalas”, „általános” és „különleges” baptisták”. A Szabadakaratot Hirdető Baptista mozgalom Új-Hampshire-től elterjedt egészen az északnyu-

gati határvidékig. A liberális baptista kollégiumok sora Maine-től Minnesota-ig húzódott. Más csoportokkal gyakran folytattak vitát a meghintéssel szemben az alámerítésről, maguk között pedig a kálvinizmusról és külföldi misszióról. A kálvinista baptisták nyerték a legtöbbet – beleértve nagy néger közösségeket – délen; bár a déli baptisták és metodisták között csak a név volt a különbség.⁵⁷

6. A TANÍTVÁNYOK KÜLÖN SZERVEZETBEN SZERVEZKEDNEK - A határvidék harmadik nagy szektája eredeti amerikai produkció volt, Krisztus Tanítványai elnevezéssel, akiket keresztényeknek is neveztek, melyet Thomas Campbell skót-ír származású presbiteriánus lelkész alapított, (aki 1807-ben jött Amerikába) és fia **(34)** Alexander, aki 1810-től kezdve bekapcsolódott apja munkájába. Az idős Campbell-nek az volt az összes protestáns újraegyesítésére vonatkozó forradalmi javaslata, hogy az egyszerű bibliai tanításokat cseréljék ki a hitvallásra, de a Pennszilvániai Presbiteriánus zsinat ellene szavazott. Ezután prédikálni kezdett barátai otthonában, és „kizárólag a Bibliát” tekintette hite mértékének. „Ahol az szól, - mondta - mi is szólunk; ahol csöndes, mi is csöndben vagyunk”.⁵⁸

A Campbell-követők nem kívántak külön szektát alapítani. Ezért egy Keresztény Szövetséget (nem egyházat) hoztak létre 1809-ben, fizetett pap nélkül. Alexander Campbell csak a felnőtt keresztségért állt ki, azért 1813 és 1832 között a baptista egyházhoz tartozott, mint annak legradikálisabb csoportja.⁵⁹

De 1816-ban Alexander Campbell gyakorlatilag teljesen elvetette az Őszövetséget, vagyis „a Törvényt”-t – mint betűt, a kárhoztatás és halál szolgálatát – ellentétben a Szentlélek újszövetségi evangéliumával, az igazságosság szolgálatával, a szabadsággal és Krisztus törvényével. Azt sem kívánta, hogy keresztény tapasztalatról tegyenek nyilvánosan bizonytságot a keresztség előtt, mint azt a baptisták igényelték. Mivel az ajtók most már becsukódtak előttük, a Campbelliták arra kényszerültek, hogy lemondjanak az egységes protestáns egyházzal való álmukról és külön felekezetté szervezték magukat – Krisztus Tanítványai néven. Ezekhez csatlakozott Barton W. Stone és volt Presbiteriánus „Keresztények” egy csoportja és más csoportok is, úgy hogy 1830-ban tagságuk tízezerről 1850-re kettőszázötvenezerre növekedett.⁶⁰

Walter Scott, egyik lelkes evangélistájuk, aki 1819-ben tért meg, a Krisztus küszöbön álló második eljövételében való hitet ápolta. És Alexander Campbell, kinek vitái a deista Robert Owen-nel és Purcell katolikus püspökkel a kor szenzációja volt, **(35)** folyóirata nevét *Keresztény Baptistáról* az *Ezerév Előhírnökére* változtatta meg, és hangsúlyozni kezdte a próféciaikat.

De a változatos, önkéntes és teljesen autonóm felekezetek kifejezetten amerikai rendszerének kialakulása nem érthető meg, kivéve az amerikai vallási élet egy másik jellegzetes szakaszának bemutatásában – a tizenkilencedik század eleji Nagy Megújulásban. Mind a régi, mind az új felekezeteken még most is meglátszanak azok a jelek, melyeket a lelkes megújulás befolyása hozott létre. Ezt a következő fejezetben fogjuk vizsgálni.

JEGYZETEK

1. Ebben a kezdő, háttérrel leíró fejezetben olyan elismert tekintélyekkel foglalkozunk, mint Sidney E. Mead, a Chicago-i Egyetemről; William W. Sweet a Chicago-i Egyetemről, jelenle a Délvidéki Methodista Egyetemről; Ernest Sutherland Bates, Az Oregon-i Egyetemről; és Kenneth Scott Latourette, Yale-ről. A bizonyításban egyéb szakértőket szabadon idézünk. A XIX. századi próféciamagyarázás alkalmával, melyek következnek, olyan férfiak valóságos írásait fogjuk megvizsgálni, melyek természetes alap-forrásnak számítanak, mint a Prophetic Faith előző kötetei.
2. Ernest Sutherland Bates, American Faith, 34, 37-52. o; William Warren Sweet, The American Churches, 12-15. o.
3. Például, Sidney E. Mead, „Az Európai Egyház áttelepítése Amerikába,” „A Kereszténység Amerikában” két előadásban; W.W. Sweet, Az amerikai egyházak; E. S. Bates, Amerikai Hit; és Roland H. Bainton, „A Reformáció baloldali csoportja”, The Journal of Religion, 1941. április, 124-134. o.
4. R.H. Bainton, az idézett műben, 125, 129, 130. o.
5. W. W. Sweet, Ébredés Amerikában, 177. o.
6. E. S. Bates, az idézett műben, 9. o. Ebben a súlyos megfogalmazás van készítve Bates kitűnő vázlatáról
7. I. m. 52-57. o. „Beismerés vagy Hitvallás” címen, amelyet 1660 márciusában állítottak össze az angol anabaptisták, a nagymértékben ortodox protestáns hit átfogó kijelentése után, a XXIV. Cikke így szól:
8. „Az az Isten akarata és gondolata, hogy minden embernek meg legyen a saját szabad lelkiismereti szabadsága a vallás vagy az istentisztelet tekintetében, a legkisebb elnyomás vagy üldöztetés nélkül . . . és hogy ha bármely Hatóság másképpen cselekszik, akkor biztosan hisszük, hogy az kifejezetten ellentétes Isten gondolatával, aki elvárja az embertől, hogy amit akartok, hogy az emberek ti veletek cselekedjenek, mindazt ti is úgy cselekedjétek azokkal, Mát. 7:12, és hogy a konkolynak és a búzának együtt kell fejlődni a földben (ami a világ) egészen az aratásig (ami a világ vége) Mat. 13: 29, 30, 38, 39.”
9. E. S. Bates, az idézett műben, 60-74. o.
10. I. m. 74-78. o.
11. I. m. 83-86. o.
12. I. m. 94. 95. 104. 105. 120. 124. o.
13. I. m. 125, 130, 134, 135, 149. o.
14. I. m. 173, 174, o; Ammerikai állami újságok és kapcsolódó dokumentumok a vallásszabadságról 91, 92. o; W. W. Sweet, Vallás az amerikai gyarmatokon, 322-339. o.
15. Leonard W. Bacon, Az amerikai kereszténység története, 36, 37. o.
16. Warren A. Candler, Nagy Ébredés és a Nagy Köztársaság, 39, 40. o.

17. Frank G. Beardsley, *Az amerikai ébredés története*, 2. fejezet; lásd szintén Wesley M. Gewehr, *A Virginiai Nagy Ébredés*, 3, 4. o.
18. W. W. Sweet, *Ébredés Amerikában*, 18. o.
19. F. G. Beardsley, *Religious Progress Through Religious Revivals*, 7. o.
20. W. A. Candler, *az idézett műben*, 77. o.
21. S.E. Mead, Nataniel William Taylor, 12, 13. o.
22. W. W. Sweet, *Religion in Colonial America*, 317. o. A Nagy Ébredésről lásd F. G. Beardsley, *Religious Progress*, 1. fejezet; Benjamin Rice Lacy. Jr., *Revival in the Midst of the Years*, 2. fejezet; W. A. Candler, *az idézett műben*, 4. fejezet; W. W. Sweet, *Revivalism in America* 2-4. fejezet; L. W. Bacon, *az idézett műben* 11. fejezet; F. L. Chapell, *The Great Awakening of 1740*; Joseph Tracy, *The Great Awakening*.
23. Winfred E. Garrison, „A szervezett amerikai vallás jellemzői”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1948. március, 17. o; lásd még Alvin W. Johnson and Frank H. Yost, *Separation of Church and State in the United States*, 256. o.
24. Sidney E. Mead „Kereszténység Amerikában” nevezetes előadásából, melyet a Chicago-i Egyetemen 1950-ben adtak ki, és amelyet engedély alapján használtak.
25. S. E. Mead, „Kereszténység Amerikában” 4. előadás 1, 2. o.
26. I. m. (Szintén lásd H. W. Schneider, *The Puritan Mind*, 106, 107, 126. o.)
27. Virginiai „Declaration of Rights” másodsor, 16. (Patrick Henry és James Madison által készített és 1776. június 12-én elfogadott) az Amerikai Egyesült Államokbeli Archivum 4. sorozat, 6. kötet, 1562. col; idézet az *Amerikai újságokban és a vallásszabadsággal kapcsolatos dokumentumokban* is 97. o.
28. Lásd W.W. Sweet, „The Protestant Churches”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1948 március 45. o.
29. S. E. Mead, „Kereszténység Amerikában” 4. előadás 2, 3. o.
30. W. E. Garrison, *az idézett műben*, 20. o.
31. S. E. Mead, „Kereszténység Amerikában” 4. előadás, 3, 4. o.
32. S. E. Mead, „Kereszténység Amerikában” 6. előadás, 1, 2. o.
33. Kenneth Scott Latourette, *A kereszténység terjeszkedésének történet*” 4. kötet. 424. o.
34. A kongregacionalisták és a baptisták már teljesen függetlenek voltak, és a presbiteriánusok, a német és holland reformátusok, a quakerek és a morva csoportok csekély változást igényeltek. A metodista és az anglikán (protestáns episzkopális) közösségek gyorsan elkészítették az egyházi szervezetüket.
35. S. E. Mead, „Kereszténység Amerikában” 5. előadás 1. o.
36. A deizmus személyes Istenben, mint Teremtőben hitt, de elutasította a Biblia isteni ihletettségét és kinyilatkoztatásait, valamint az Isten személyes beavatkozását az emberi ügyekbe.
37. Az arminianizmusról lásd a 28. oldalon lévő lábjegyzetet.
38. S. E. Mead, „Kereszténység Amerikában” 5. előadás 3. o. Ilyen volt például Jedidiah Morse állítása a bostoni Böjt Napon 1798. március 23-án. Lásd ebből a kötetből a 99-102. o.
39. Timothy Dwightről lásd ebben a kötetben a 153-163. o.
40. Lásd: H. M. Jones, *America and French Culture, 1750-1848*, 410, 411. o.
41. Az arminianizmus olyan kifejezés, amit nehéz meghatározni. Eredetileg a holland Arminius tanítása volt, tiltakozás bizonyos eszmék ellen, melyek egyértelműnek tekinthetők az Isten felsőbbségének tanításában, ami csaknem a bűn szerzőjévé tette – olyan dogmák, mint a korlátozott engesztelés, ellenállhatatlan kegyelem és az ember teljes romlottsága. Az

arminianizmus szerint: „(a) az engesztelés jótéteményének egyetemessége; (b) az ember szabadakarataának helyreállítása;” habár, „csak az emberi természetre helyezve a bizalom eszméjét” a kálvinizmust teljesen elvetette, azt az elvet tanítva, hogy az ember üdvössége teljes mértékben az Isten Lelkének kegyelmétől függ. (Fredeic Platt, „Arminianism” in James Hasting, *Encyclopedia of Religion and Ethics*, 1. kötet, 808, 809. o.)

42. Az arminianizmus közép helyet foglalt el az ember túlzott alábecsülése és túlhangsúlyozása között – „egy közép út az ösztönös cselekvés és a végzetbe vetett hit között.” (I. m. 811. o.) Az arminianizmus a métékletességet és a türelmet támogatta és a bizalmatlanság tanítása felé hajlott. Ennek oka az volt, hogy a későbbi holland és angol arminiánusok elmentek az emberi tényező szélsőséges hangsúlyozása felé, és szövetkeztek az arianizmussal, a szocializmussal és a pelágiánizmussal, amelyeknek nincs igazi kapcsolata a tiszta arminianizmussal. A racionalizmus és a szélsőségesesség felé való elmozdulás nem az arminianizmus elengedhetetlen következménye volt, amint ezt az a tény is bizonyítja, hogy az volt a metodizmus alapja, „amelynek vezetői a legtisztább formában újraértelmezték a modern teológia szerint az arminianizmust, és a vallásos érzelmek melegével és az evangéliumi lélek örömteli bizonyosságával megeléknítették.” (I. m. 813. o.)
43. Az egyik legfontosabb forrás az anglikánok számára, különösen Whitby és Taylor írásai voltak. Érdekes megjegyezni, hogy Whitby, aki egyaránt arminiánus és ariánus volt, hozzájárult a postmillennizmushoz, és utódai támogatták annak terjesztését itt Angliában.
44. Williston Walker, *A History of the Congregational Churches in the United States*, 269. o.
45. Alice Felt Tyler, *Freedom's Ferment*, 27. o. Az unitáriánus elkülönülésről szóló vitát lásd: Williston Walker, *az idézet műben*, 329-346. o; W. W. Sweet, *The Story of Religion in America*, 347-349. o.
46. George Willis Cooke, *Unitarianism in America*, 15.o. Úgy határozza meg ariani álláspontot, ők ragaszkodtak az Újszövetség nyelvezetéhez; úgy tekintették a Fiút, mint az ősi családokban az Atya alárendeltjét, de hittek Krisztus előző életében, természetfeletti jellemében és missziójában, hogy Ő volt a teremtető vagy hogy a világot „a benne lévő lélek által teremtetette meg, és minden tiszteletet neki kell adni, kivéve a Legfelsőbb Lény iránti imádatot”. (I. m. 56. o.) Az unitáriusok tagadták (a) az emberi természet romlottságát, (b) Krisztus istenként való imáadását, (c) a helyettesítő engesztelést, mint a megváltás eszközét.
47. I. m. 199. o.
48. David M. Ludlum, *Social Ferment in Vermont, 1791-1850*. 31-36. o.
49. For the Cumberland Presbyterians and the Disciples, lásd 33-35. o.
50. Az universalisták hisznek az egyetemes üdvösségben. Ma Európában kevés olyan egyház van, amely az univerzalista nevet viseli, de tanaik szimpátiára, esetenként nyílt támogatásra találnak. Az angliai James Rely tanításának John Murray által 1770 körüli bemutatása következtében felekezeti szinten működtek ebben az országban. Az univerzalisták leginkább unitáriusok a Krisztusra vonatkozó tanításokban. Az eredeti univerzalisták a bűn büntetésének következményére ebben az életben számítanak, de a legtöbbjük, akik az 1830-as években elszakadtak tőlük, mint a resztoralisták (helyreállítók), azt állítják, hogy a gonosz ideiglenes büntetése áttevődik a halál utánra. (lásd: Richard Eddy, *Universalism in America*, 1. kötet. Bevezetés; George T. Knight, „Universalists” *The New Schaff-Herzog Encyclopedia*, 12. kötet. 96, 97. o.)
51. A Szabad Akaratot Hirdető Baptista csoport első gyülekezete 1780 körül alakult meg a New Hampshire-i Durhamban. John Randall annak keresés közben, ami kielégítené hitének igényét, előbb elhagyta a congregacionalisták hidegségét, majd elfogadta a baptista elveket. Ezt követően elhagyta arminiánus tisztségét, és elhatározta, hogy megszervezi a saját szektáját. Az 1800-as évek elején ezek az Arminiai baptisták gyorsan szaporodtak, egyedül Vermontban több mint száz társaságot alapítottak. „Minden naponkénti tanbeli vitának az evangélium szerinti oldalán álltak” és minden reformnak mindig az élvonalában –

métékletesség, rabszolgaság ellen és a szabadkőművesség ellen, valamint a nők jogaiért. (D. M. Ludlum, *az idézett műben*, 35. o; Oliver Johnson, *Garrison and His William Lloyd Times*, 75. o; I. D. Stewart, *The History of the Freewill Baptists*.)

52. Az egyik a Virginia-i metodistáktól származott (1792), akiket James O'Kelly vezetett; egy másik Vermont-i Abner Johnes által vezetett Új-Angliai baptistáktól (1802); és még egy a Kentucky presbiteriánusoktól Barton W. Stone vezetése alatt (1803), később pedig a Keresztények egyszerű név alatt egyesültek. 18029-ben Barton W. Stone és a Kenticky és Ohio-i Keresztények sokkan csatlakoztak a Campbellitákhoz vagy Krisztus Tanítványaihoz, ebből következőn különösen délen számos gyülekezet alakult, akiket Keresztény gyülekezetnek neveztek..De az eredeti „Keresztények” háromszorosan is antikálvinista szervezet voltak, akiknek az 1809-es Új-Anglia-i összejövetelei az 1820 évi általános konferencia megalakulásához vezettek, és „Keresztény Kapcsolatoknak” nevezték őket. Az utóbbi időben hivatalosan Keresztény Egynáznak nevezték (Keresztény Egyház Általános Egyezménye), ez a szervezet 1931-ben egyesült a Kongregacionalistákkal, hogy megalakítsák a Keresztény Egyházak Általános Tanácsát a helyi keresztény csoportokkal, akik tetszések szerint vagy Keresztényeknek, vagy Kongregacionalisták nevezték magukat. (A Keresztények kezdeti történetéről lásd Milo True Morrill, *A History of the Christian Denomination in America*; történelmi és tanbeli feljegyzés az Egyesült Államok népszámlálási kötetében, *Religious Bodies*, 1936. 2. kötet I. rész, 524, 525. o.)
53. M. T. Morrill, *az idézett műben*, 185. o.
54. Az „egyszerű nyelvezetű” fellebbezésben úgy tűnik, hogy néhányan közülük befolyásolva lettek a jelenleg alkalmazott antikálvinista liberális érvek által Krisztus „sajátos Istenfiúságát” illetően, amikor tudakozódtak, „hogyan lehet egy és ugyanazon időben sajátos emberi értelemben Úr Isten és Isten Fia” - a kérdés természetesen felmerült azon kitartásukból eredően, hogy az isteni kapcsolatokat leíró szavakat emberi értelemben kell alkalmazni. De ezek a határmenti ébredők és fundamentalisták ellentétben álltak a bostoni unitárius értelmiséggel és liberalistákkal, és nem szabad összekeverni őket.
55. *I. m.* 185. o.
56. Lásd: 43. o.
57. E. S. Bates, *az idézett műben* 322, 323. o.
58. *I. m.* 325, 327, 328. o.
59. *I. m.* 350-352. o.
60. *I. m.* 333, 334. o.
61. *I. m.* 334, 335. o.
62. *I. m.* 335-337. o.
63. *I. m.* 335, 336. o. Az erre vonatkozó próféciai magyarázatot lásd ezen kötet 258-268. o.